

Eero Salmenkivi

Elämäkatsomustieto peruskoulun OPS-perusteissa

Tämän artikkelin tarkoituksena on valottaa juuri hyväksytyissä perusopetuksen opetussuunnitelman 2004 perusteissa esitettyjä elämäkatsomustiedon tavoitteita ja sisältöjä. Lukion OPS-perusteita ei suoranaisesti käsitellä lainkaan, mutta suuri osa käsitellyistä sisällöistä valottanee myös lukio-opetusta.

Perusopetuksen OPS-perusteissa elämäkatsomustiedon osuus jakautuu kahteen osaan yhtenäisen perusopetuksen ns. nivelkohdasta, jossa oppilaan osaamiselle määritellään hyvän osaamisen kriteerit. Elämäkatsomustiedossa kohta on viidennen luokan päättyessä. OPS-perusteiden ensimmäisessä osassa käsitellään siten vuosiluokkia 1–5 ja toisessa osassa luokkia 6–9. Näitä osuuksia vertaillen voi huomata mielenkiintoisen seikan. Luokkien 1–5 osalta sekä keskeiset sisällöt että kuvaus hyvän osaamisen kriteereistä 5. luokan päättyessä jäsentyvät neljään kokonaisuuteen:

- 1) Ihmissuhteet ja moraalinen kasvu
- 2) Itsetuntemus ja kulttuuri-identiteetti
- 3) Yhteisö ja ihmisoikeudet
- 4) Ihminen ja maailma.

Sen sijaan luokilla 6–9 päättöarvioinnin kriteerit arvosanalle 8 kyllä jäsentyvät tämän mallin mukaan neljään osaan, mutta keskeiset sisällöt jäsen-

tyvät toisenlaisten otsikoiden alle. Nämä ovat:

- 1) Kansalaisuus ja hyvä yhteiskunta
- 2) Katsomusten maailma
- 3) Kulttuuri
- 4) Etiikka ja hyvä elämä
- 5) Tulevaisuus.

Koulujakson päättöarvioinnin kriteerien on luonnollisesti määrityttävä ennen kaikkea oppimiselle ja opetukselle asetetuista tavoitteista. Tavoitteet määräävät sekä sisältöjä että sitä mitä ja miten arvioidaan. OPS-perusteiden tavoiteosiossa ei ole nimettyjä alotsikoita kuten keskeisissä sisällöissä ja arviointikriteereissä. Tavoitteet jakautuvat neljään kohtaan, joissa oppilaan ikäkautta ja kehitystasetta vastaten kuvataan lähinnä taitoihin ja ihmisenä kasvamiseen liittyviä seikkoja. Tavoitekohdat voisi ehkä otsikoida:

- 1) identiteetin ja elämäkatsomuksen rakentaminen
- 2) eettisen arvostelu-, harkinta- ja toimintakyvyn kehittäminen
- 3) kasvaminen moraalisesti vastuulliseksi
- 4) katsomuksellinen ja kulttuurinen sivistyminen.

Näiden tavoiteotsikoiden alla on selkeä sisältöpainotus. Esimerkiksi kasvaminen moraalisesti vastuullisuuteen

tarkoittaa ihmisoikeuksien, suvaitsevaisuuden, maailman laajuisen oikeudenmukaisuuden ja kestäväen kehityksen periaatteisiin tutustumista ja niiden omaksumista sekä niihin sitoutumista omassa toiminnassa. Tämä sisältöpainotus määrittää hyvän osaamisen arviointia 5. ja 9. luokan päättyessä. Se on mahdollista hahmottaa sekä nelikoh-taisen luokkien 1–5 että viisikohtaisen luokkien 6–9 keskeisten sisältöjen jäsennyksen pohjalta. Siten tavoitteista lähtevä opetuksen ja oppimisen suunnittelu ja arviointi sopii yhteen sekä luokkien 1–5 että luokkien 6–9 keskeisten sisältöjen muotoilun kanssa. (Toki tavoitemuotoilu muistuttaa enemmän 1–5 luokkien sisältömuotoilua – varsinkin jos kahden ensimmäisen kohdan järjes-tys vaihdetaan.)

OPS-perusteissa ei siis ole tavoitteiden, sisältöjen ja arvioinnin välistä epä-johdonmukaisuutta. Tämä on ehkä si-nänsä lohdullista, muttei selitä luokkien 6–9 keskeisten sisältöjen muusta lä-hestymistavasta poikkeavaa jäsennyttä. Selitys löytyy OPS-perusteiden ris-tikkäisestä tai kaksiulotteisesta tausta-jäsennyksestä, johon OPS-työryhmä päätyi, koska perustetekstiä ei ollut mahdollista kirjoittaa luokittain tai kurseittain eteneväksi. Tämä johtui sii-tä, että sisältöjen yksityiskohtaisen ja-kamisen kurssiin ja luokkiin ei ole tarkoitus olla valtakunnallisesti normi-tettua, vaan se on tarkoitus jättää kun-tien ja koulujen omaan harkintaan.

Elämäkatsomustiedon osalta on kuitenkin huolestuttavia kokemuksia siitä, että oppilaan lakisääteinen oikeus saada opetussuunnitelman mukaista

opetusta ei toteudu, mikäli usein yhdys-ryhmäopetuksena annettavan opetuksen kurssitusta ei ole kunnolla suunniteltu. Vaarana on, että opetuksessa käsitellään vuodesta toiseen samoja sisältöjä ja osa keskeisistä asioista jää kokonaan käsit-telemättä. Siksi keskeiset sisällöt koko-naisuudeksi jakaville valtakunnallisille ohjeille on hyvät perusteet, vaikkei val-takunnallisia normeja olisikaan tarkoi-tus asettaa. Tätä varten perusopetuksen sisällöt jäsennettiin OPS-perustetyössä kahteen ulottuvuuteen tässä artikkelis-sa esitetyn kaltaisiksi taulukoiksi.

Luokat 1–5

Seuraavalla sivulla esitetyn taulukon kussakin vaakalinjassa esitetyt otsikot ovat ehdotus yhden vuosiviikkotunnin laajuiseksi opintokokonaisuudeksi. Kun luokka-asteilla 1–5 on yhteensä kuusi vuosiviikkotuntia elämäkatsomustie-toa, on kuusi vaakapalkkia luontevinta hahmottaa siten, että kyseessä on ennen 5. luokan päättyessä tapahtuvaa hyvän osaamisen arviointia opetettavat sisäl-löt jaettuna vuosiviikkotunneiksi. Ku-ten todettu, tämä jako ei ole mikään normi, vaan yksi mahdollinen tapa ja-kaa opetettavat sisällöt. Myöskään kurs-sien järjestys ei ole mikään normi. Itse asiassa kunnan (tai koulun) tapa jakaa elämäkatsomustiedon tunnit eri luok-ka-asteille sekä mahdollisesti noudatet-tava luokkarajat ylittävä yhdysryhmä-opetus vaikuttaa myös olennaisesti sii-hen, missä järjestyksessä nämä opinto-kokonaisuudet opetetaan.

Taulukon otsikoiden alle elämän-katsomustiedon opetussuunnitelma-

SISÄLTÖ ALUE OPINTOKOKONAISUUS	Ihmissuhteet ja moraalinen kasvu	Itsetuntemus ja kulttuuri- identiteetti	Yhteisö ja ihmisoikeudet	Ihminen jamaailma
A	Minä ja muut	Kuka olen ja mitä osaan?	Kotini	Ympäristö ja luonto
B	Hyvä, oikea ja väärä	Kasvan ja kehityn	Koulussa	Elämän synty ja kehitys
C	Ystävyys	Erilaisuus ja suvaitsevaisuus	Yhdessä eläminen	Minä ja luonto
D	Oikeudenmu- kaisuus ja reiluus	Erilaisia elämäntapoja	Lasten oikeudet	Luonnon tulevaisuus
E	Ajattelun vapaus	Kulttuuri	Tasa-arvo ja rauha	Kestävä kehitys
F	Hyvä elämä	Elämän- katsomus	Eettinen ongelma	Käsityksiä ihmi- sen ja luonnon suhteesta

ryhmä on ajatellut kuuluvan seuraavia aiheita. Ensimmäinen opintokokonaisuus (A):

Minä ja muut

- Miten tutustun toisiin?
- Miten tulen toimeen toisten lasten kanssa?
- Minä ja aikuiset
- Mitä on auttaminen?
- Toisen asemaan asettautuminen

Kuka olen ja mitä osaan

- Ihmisten ulkoiset piirteet - miltä näytän?
- Ihmisten ominaisuuksista - millainen olen?
- Harrastukseni

- Erilaiset tunteet - milloin olen iloinen, surullinen, vihainen, onnellinen? jne.

Kotini

- Minun perheeni
- Erilaisia perheitä
- Perheen merkitys minulle
- Mikä on koti?
- Perheeni juhlat

Ympäristö ja luonto

- Erilaisia ympäristöjä
- Eloton ja elävä luonto
- Eläimet ja kasvit luonnossa
- Erilaisia luonnonympäristöjä
- Vuodenajat luonnossa
- Kauneus luonnossa

Toisen vaakalinjan (B) sisältöhahmotelma on:

Hyvä, oikea ja väärä

- Mikä on hyvää/pahaa sadussa, kertomuksessa, elokuvassa jne.
- Mikä on hyvää leikissä, perheessä, koulussa, luonnossa jne.
- Miten erottaa oikea ja väärä?
- Mitä on ihmisen hyvyys?

Kasvan ja kehityn

- Keho ja sen toiminta
- Miten huolehdin terveydestäni?
- Lapsuus ja nuoruus
- Vanheneminen, vanhuus
- Sairaus ja kuolema

Koulussa

- Mikä on koulu?
- Miksi käyn koulua?
- Millainen on hyvä luokka/koulu?
- Kuka on opettaja?
- Käyvätkö kaikki lapset koulua?

Elämän synty ja kehitys

- Kertomuksia maailman synnystä
- Maaplaneetta ja maailmankaikkeus
- Elämän erilaisia muotoja
- Syntymä, elämä ja kuolema luonnossa

Ehdotus kolmannessa opintokokouksissa (C) käsiteltäviksi sisällöiksi:

Ystävyys

- Kuka on ystävä?
- Mitä kuuluu ystävyyteen?
- Erilaisia ystävyssuhteita
- Mikä on ystävyyden merkitys elämässä?
- Ystävyys ja rakkaus
- Ystävällisyys

Erilaisuus ja suvaitsevaisuus

- Ihmisiä erottavia seikkoja
- Ihmisiä yhdistäviä seikkoja
- Miten suhtaudun erilaisuuteen?
- Mitä on suvaitsevaisuus?
- Vammaiset

Yhdessä eläminen

- Mitä teemme yhdessä, miksi?
- Mikä on sääntö?
- Erilaiset säännöt (leikissä, liikenteessä, kotona, koulussa jne.)
- Mitä ovat sopimus, lupaus, luottamus, rehellisyys, totuus, valehteleminen, petos jne.
- Kultainen sääntö

Minä ja luonto

- Mitä voin tehdä luonnossa?
- Minä ja eläimet/kasvit
- Miten voin suojella luontoa?
- Miten liikun luonnossa?

Neljännän kokonaisuuden (D) sisällöt:

Oikeudenmukaisuus ja reiluus

- Oikea/väärä teko?
- Oikeudenmukaisuus jokapäiväisessä elämässäni
- Oikeudenmukaisuuden toteutuminen maailmassa
- Mitä on reiluus?
- Rikkaus ja köyhyys maailmassa

Erilaisia elämäntapoja

- Lasten elämää eri maissa
- Erilaisia elämäntapoja (esim. afrikkalainen, kiinalainen, intialainen, eurooppalainen jne.)
- Elämäntapojen kohtaaminen/monikulttuurisuus
- Suvaitsevaisuus

Lasten oikeudet

- Oikeus ja laki
- Oikeus ja velvollisuus
- Lasten oikeudet ja niiden toteuttaminen Suomessa ja muualla
- Lapset ja aikuiset

Luonnon tulevaisuus

- Erilaiset aikakäsitykset ja niiden merkitys ihmisten elämässä
- Luontoa uhkaavat tekijät
- Mihin voin vaikuttaa/mihin en voi vaikuttaa?
- Voinko vaikuttaa elinympäristöni tulevaisuuteen? Miten?

Viidennen kokonaisuuden (E) aiheiksi ehdotetaan:

Ajattelun vapaus

- Mielipide ja sen perustelu
- Olla samaa/eri mieltä
- Miksi kaikki eivät ajattele samalla tavalla?
- Uskonnonvapaus, vakaumus
- Suvaitsevaisuus, rasismi ja sorto

Kulttuuri

- Kulttuurin käsite
- Suomalainen kulttuuri
- Suomalaiset kulttuurivähemmistöt
- Maailman kulttuuriperintö
- Taide kulttuurin muotona

Tasa-arvo ja rauha

- Väkivallan syyt, muodot ja seuraukset
- Miten voin edistää rauhaa?
- Mitä on tasa-arvo?
- Mitä on demokratia?
- Millaisessa maailmassa haluaisin elää?

Kestävä kehitys

- Kestävän kehityksen periaate
- Minä ja kestävä kehitys
- Maailmanperintö ja ympäristö

Luokkien 1–5 kuudes poikittainen opintokokonaisuushahmotelma (F) sisältää:

Hyvä elämä

- Onni, onnellisuus?
- Mikä ohjaa elämäni?
- Arvon ja normin käsitteet
- Mitä arvoja toteutan elämässäni?
- Vastuu ja vapaus elämässäni
- Millainen ihminen haluan olla?

Elämäkatsomus

- Uskomus/luulo/tieto/ymmärrys
- Maailmankuva, maailmankatsomus ja elämäkatsomus
- Erilaisia maailmankatsomuksia (tieteellinen, uskonnollinen, teistinen, ateistinen, agnostinen jne.)
- Ajattelun vapaus

Eettinen ongelma

- Moraaliarvostelma
- Moraalidilemma
- Miten voin arvioida teon moraalista oikeutusta? (teon tarkoitus, seuraus jne.)
- Oman elämäni eettisiä ongelmia ja niiden ratkaisuja

Käsityksiä ihmisen ja luonnon suhteesta

- Humanistinen, utilistinen, mystinen ja luontokeskeinen
- Erilaisia ympäristöjärjestöjä

Luokat 6–9

Luokilla 1–5 vaakapalkkeja ei ole nimetty kursseiksi. Muutenkin näillä luokka-asteilla kunnan, koulun ja opettajan harkintaan on haluttu jättää enemmän mahdollisuutta erilaisten oppilasryhmien sosiaalisten ja muiden oppimisedellytysten ottamiselle huomioon. Sen sijaan luokilla 6–9 opintokokonaisuuksista on selkeästi todettu, että ne voidaan opettaa kursseina. Siten viisi vaakapalkkia voi tulkita viideksi nimetyksi kurssiksi. Näilläkin luokka-asteilla kyseessä on sekä sisältöjen ja kautumisen että kurssien järjestyksen

suhteen ehdotus, jolle varmasti löytyy myös hyviä vaihtoehtoja.

Luokkien 6–9 taulukon vuosikursseina opetettavaksi ehdotettujen opintokokonaisuuksien eli taulukon vaakarivien sisältöotsikoiden alle elämäntiedon opetussuunnitelmaryhmä ehdottaa seuraavia aiheita:

Kansalaisuus ja hyvä yhteiskunta

Toimiminen kansalaisena

- yksilönä yhteisössä, kansalaisena yhteiskunnassa

SISÄLTÖ ALUE KURSSI	Ihmisuhteet ja moraalinen kasvu	Itsetuntemus ja kulttuuri- identiteetti	Yhteisö ja ihmisoikeudet	Ihminen ja maailma
Kansalaisuus ja hyvä yhteiskunta	Toimiminen kansalaisena	Politiikka	Yhteiskunta- teorian perusteet ja demokratia	Kestävä kehitys
Katsomusten maailma	Katsomuksen käsite ja elämän- katsomuksen kehittäminen	Uskonto ja uskonottomuus Suomessa	Katsomus- vapaus	Luonnollinen ja yiluonnollinen
Kulttuuri	Suvaitsevaisuus	Suomalainen kulttuuri	Kulttuuri ja yhteisö	Kulttuuri ja luonto
Etiikka ja hyvä elämä	Etiikan pää- suuntia ja nuoren moraalinen kasvu	Monikulttuuri- suus ja muita nykyetiikan kysymyksiä	Ihmisoikeus- etiikka	Ympäristö- etiikka
Tulevaisuus	Toimiminen tulevaisuuden hyväksi	Minun tulevaisuuteni	Tulevaisuuden yhteiskunta	Luonnon tulevaisuus

- osallistuminen ja kansalaisaktivismi
- kansalais-tottelemattomuus
- terrorismin ongelma
- kasvaminen kansalaiseksi (mahdollisesti jokin toiminnallinen hanke lähiympäristössä)

Politiikka

- politiikka yhteisten asioiden hoitamisena
- poliittisia katsomuksia (esim. liberalismi, sosialismi)
- nykyinen puoluekartta
- nuorten poliittinen toiminta

Yhteiskuntateorian perusteet ja demokratia

- yhteiskuntateorian käsitteitä (valta, oikeudenmukaisuus, yhteiskuntasopimus)
- demokratian käsite ja kehitys (antiikin demokratia, valistus, Montesquieun kolmijako)
- demokratian muotoja (suora ja edustuksellinen)
- nykydemokratian kysymyksiä (ihmisoikeudet, positiivinen ja negatiivinen vapaus)

Kestävä kehitys

- mitä on kestävä kehitys?
- luonnonvarojen uudistuminen ja tasapainona ajatus
- UNESCO:n maailmanperintö-ohjelman luontokohteet
- toimintaa kestävä kehityksen puolesta (kuluttajan valinnat, kierrätys, kansalaisjärjestötoiminta)

Katsomusten maailma

Katsomuksen käsite ja elämäkatsomuksen kehittäminen

- katsomuksen käsite: maailmankuva, maailmankatsomus ja elämäkatsomus
- katsomuksen tiedollinen pohja (pohdintaa tieteestä ja uskosta)
- erilaisia uskonnollisia katsomusjärjestelmiä (esim. Lähi-idässä ja Intiassa syntyneiden maailmanuskontojen esittely ja vertailu)
- ei-uskonnollisia katsomuksia, esim. humanismi
- katsomuksen omakohtainen valitseminen
- (mahdollinen Prometheus-leirien esittely)

Uskonto ja uskonnottomuus Suomessa

- kalevalainen uskonto
- saamelaiset ja shamanismi
- suomalainen kristinusko (tulo Suomeen, vanhaluterilainen perinne, pietismi ja herätysliikkeet, ortodoksinen kirkko, nykytilanne, kirkon ja valtion suhde)
- suomalainen uskonnoton ajattelu (järjestöjen esittely)

Katsomusvapaus

- mitä katsomusvapaus tarkoittaa, katsomusvapaus ihmisoikeutena
- katsomusvapauden historiaa (esim. vapauden puolustajien elämäkertoja)
- katsomusvapaus Suomessa ja nykyinen lainsäädäntö

- mitä on elämänkatsomustieto?
- ajankohtaisia katsomusvapauden kysymyksiä

Luonnollinen ja ylluonnollinen

- luonnollisuuden käsite
- ilmiöitä ja selityksiä
- erilaisia tapoja suhtautua ylluonnolliseen (teismi, ateismi, agnostismi)
- ylluonnollisuus, pyhyys, tabut
- myytit ja riitit
- eri uskontoja ja niiden historiaa

Kulttuuri

Suvaitsevaisuus

- kulttuurierot ja monikulttuurisuus
- erilaisia kulttuureja
- suvaitsevaisuuden käsite (sietäminen ja arvostaminen)
- suvaitsevaisuus rauhan tukijalkana
- oma kasvu suvaitsevaisuuteen
- kysymys kulttuurirelativismista

Suomalainen kulttuuri

- eurooppalaisen kulttuurin pääpiirteet ja historiaa (Kreikka, Rooma, kristinusko, keskiajan synteesi, uuden ajan alusta murros, valistus, romantiikka)
- suomalainen korkea-, työväen ja nuorisokulttuuri
- media ja nykykulttuuri
- suomalainen uskonnoton tapakulttuuri

Kulttuuri ja yhteisö

- kulttuurin käsite
- kulttuurin tutkimus
- yhteisön ja kulttuurin suhde

- vähemmistön käsite
- erilaisia vähemmistöjä
- vähemmistöjen suojeleminen

Kulttuuri ja luonto

- ihminen luonnon ja kulttuuriolentona
- käsityksiä ihmisen ja luonnon suhteesta: humanistinen, utilistinen, mystinen ja luontokeskeinen
- kulttuurihistorian suuret linjat (esihistoria, tuli, neoliittinen ja teollinen vallankumous, kirjoitus- ja kirjapainotaito, informaatioteknologia)
- luonnon asema erilaisissa kulttuureissa

Etiikka ja hyvä elämä

Etiikan pääsuuntia ja nuoren moraalinen kasvu

- hyvä ja muut arvot
- itseisarvo ja välinearvo
- seuraus-, velvollisuus-, ja hyveetiikka
- kultainen sääntö
- moraalidilemmeja (Heinz, pelastusvene jne.)
- käytännöllisiä nuorten elämän ongelmia

Monikulttuurisuus ja muita nykyetiikan kysymyksiä

- kulttuurien ja moraaliperinteiden moninaisuus
- länsimainen monikulttuurisuus
- relativismi ja sen ongelmat
- esimerkkejä nykyajan eettisistä peruskysymyksistä

Ihmisoikeusetiikka

- oikeudet ja velvollisuudet
- ihmisen arvokkuus moraalinen perustana
- ihmisoikeuksien historiaa
- YK:n julkilausumat
- ihmisoikeuksien lajeja
- humanistimanifestit
- oikeudet koulussa
- hyvinvoinnin jakautuminen

Ympäristöetiikkaa

- ihmiskeskeisyys vs. luontokeskeisyys
- eläinten oikeudet
- yhteisön ja yksilön vastuu

Tulevaisuus

Toimiminen tulevaisuuden hyväksi

- tulevaisuuden tutkiminen tieteenalana
- tulevaisuus ja vastuu
- maailmanperintö ja sen vaaliminen
- (mahdollinen Prometheus-leirien esittely)

Minun tulevaisuuteni

- haaveet
- mihin voi vaikuttaa: determinismi ja indeterminismi
- tulevaisuuden suunnittelu
- eri ikäkausien kysymyksiä
- vertailu oman ja maailman tulevaisuuden välillä

Tulevaisuuden yhteiskunta

- tulevaisuutta koskeva yhteiskunnallinen päätöksenteko
- uhkat ja mahdollisuudet
- utopia ja dystopia

- scifi
- Suomi 2017 ym. skenaariot

Luonnon tulevaisuus

- erilaisia ajan käsitteitä (lineaarinen, syklinen)
- luonnonsuojelu
- erilaisia järjestöjä
- esim. tähtitieteellisiä tulevaisuuskuvia

Vuosikurssien tärkeys

Tässä artikkelissa esitetyt taulukot voi siis ymmärtää yhdeksi mahdolliseksi tavaksi järjestää OPS-perusteissa mainitut keskeiset sisällöt opintokokonaisuuksiksi ja vuosikursseiksi. Tämä tapa ei ole ainoa mahdollinen eikä virallinen ohje, mutta se voi tarjota kunnan tai koulun opetussuunnitelman laadinnassa apua opetuksen jaksottamiseen, jäsentämiseen ja opettavien sisältöalueiden täsmentämiseen. Olennaista on myös pyrkiä saamaan kaikkien luokka-asteiden opettajille kuva siitä, mitä elämäntietämystiedossa eri luokka-asteilla opetetaan. Tämä on yksi selkeä puute, joka paljastui oppiaineen oppimistulosten arvioinnin yhteydessä (Rusama J. *Uskonto, elämäntietäminen ja tapakasvatus. Oppimistulosten arviointi perusopetuksen päättövaiheessa 2001*, s. 241. Oppimistulosten arviointi 5/2002. Helsinki: Opetushallitus.) Tämä johtuu varmasti osittain siitä, että yli puolella tutkituista ET-opettajista ei ollut muodollista kelpoisuutta (mts. 123). Koska kyseessä näyttää olevan aito tietämättömyys siitä, mitä elämäntietämystiedossa pitäisi

opettaa, oppikirjan käytöllä oli tutkimuksen mukaan huomattavan myönteinen vaikutus oppimistuloksiin (mts. 123).

Yhdysryhmäopetuksessa kurssien järjestyksessä tulee vuosittaista vaihtelua. Tämä saattaa vaikuttaa myös siihen, missä vaiheessa tietyt sisällöt opetetaan. Esimerkiksi Prometheus-leirien esitellyn pääkohderyhmä ovat 8-luokkalaiset, joten se kannattaa pitää sopivalle kohderyhmälle oikeaan aikaan siitä riippumatta, mikä opintokokonaisuus on menossa (yllä on ehdotettu kahta eri vaihtoehtoa). Prometheus-leirillä käynnillä oli muuten Rusaman tutkimuksen mukaan huomattavan positiivinen vaikutus elämäntutkimustiedon oppimistuloksiin (mts. 240).

Kurssituksen sisältöjen jakautumisen ehdot on luokkien 6–9 yhteydessä opetussuunnitelman perusteissa esitetty varsin selkeästi: ”Opintokokonaisuudet, jotka voidaan opettaa kursseina, sisältävät syventäviä aineksia luokilla 1–5 käsitellyistä aihepiireistä: ihmissuhteet ja moraalinen kasvu, itsetuntemus ja kulttuuri-identiteetti, yhteisö ja ihmisoikeudet sekä ihminen ja maailma.” Opetuksen jakaantuminen vuosikursseihin ei luokilla 1–5 välttämättä ole yhtä selvää kuin luokilla 6–9, koska oppiainejakoisuudella ja teoreettis-käsitteellisillä sisällöillä on oppimisessa vähäisempi merkitys. Silti opetuksen suunnittelussa on olennaista turvata se, että kaikki opetussuunnitelman perusteissa määritellyt keskeiset sisällöt tulee käsiteltä ja opetuksen tavoitteet saavutettua. Tämä edellyttää

oppisisältöjen jäsentämistä kokonaisuudeksi. Tämä on tärkeää, koska useimmissa kouluissa elämäntutkimustiedossa toteutetaan luokkarajat ylittävää yhdysryhmäopetusta. Tällöin riittävän johdonmukaisesti kokonaisuudeksi kirjattujen sisältöjen puuttuminen johtaa helposti opetussuunnitelman perusteiden tavoitteiden vaarantumiseen, koska oppilaille opetetaan vuodesta toiseen samoja asioita.

Vieraat uskonnot

Tarinat elämäntutkimustiedon oppilaisista, joille on ala-asteella opetettu joka vuosi jotain vieraista uskonnoista, mikä jälkeen yläasteella on opetettu elämäntutkimustiedossa vieraista uskontoja kolme vuotta ja lukiossa käyty kolme erilaista vieraita uskontoja vähän eri nimikkeillä käsittelevää kurssia, ovat liian yleisiä. Ongelma on seurausta puutteellisesti täsmennetyistä opetussuunnitelmista tai siitä, että opettajat eivät tunne tai noudata opetussuunnitelmia. Tässä esitettyjen kaavioiden on tarkoitus auttaa kuntien ja koulujen opetussuunnitelmien laatijoita välttämään tällaisia ongelmia.

Sisältöalueiltaan tavoitteisiin ja opetussuunnitelman perusteisiin nähden vajavainen opetus on toki useimmiten ensi sijassa opetuksen järjestämiseen liittyvä ongelma, josta rehtorit kantanevat päävastuun. Ilman johdonmukaista ja oppilaan kannalta vuosittain vaihtuvaa suunnitelmaa vuodesta toiseen tapahtuva opetus on kuitenkin myös opettajalta selkeä ammatillinen ja

eettinen rikkomus. Oppilas, jolle on vuosia opetettu esimerkiksi hindulaisuutta ja taolaisuutta mutta jolle ei ole koskaan opetettu mitään kristinuskosta tai ateismista, ei ole saanut suomalaisen yhteiskuntaan ja kulttuuriin valmistavaa katsomusopetusta, vaikka vieraita kulttuureja olisi käsitelty kuinka kiinnostavasti ja keskustellen.

Vieraisiin uskontoihin liittyvää erityiskysymystä silmällä pitäen on hyvä huomata, että uusissa opetussuunnitelman perusteissa ei ole yhtään opintokokonaisuutta, joka olisi omistettu vieraille uskonnoille. Mitään vuosikurssia ei ole perusteltua keskittää uskontojen opettamiseen. Tämä ei tarkoita sitä, etteikö elämäntietämystiedossa käsiteltäisi eri uskontoja. Niitä tulee kuitenkin käsitellä osana laajempaa kulttuuria ja yhteiskuntaa sekä erityisesti yhdessä muiden katsomusten ja yleisen katsomuksellisen kysymyksenasettelun kanssa.

Kolmas ulottuvuus

Edellä esitellyt perusopetuksen elämäntietämystiedon keskeiset sisällöt ovat erittäin laajat. Erityisesti OPS-perusteissa mainittujen nimikkeiden alla tässä artikkelissa esiteltyjä asioita on varsin paljon. Asiasisältöjä ja eri aiheita on myös koulun suuntautumisen ja opettajan omien erityisten näihin aihepiireihin liittyvien osaamisalueiden pohjalta perusteltua laajentaa.

Tämä ei tarkoita sitä, että tunneilla olisi jatkuvasti kiirehdittävä sisällöstä toiseen. Asioita on syytä käsitellä oppilaiden ikäkauden ja kehitystason mu-

kaan. Esimerkiksi lasten oikeudet luokkien 1–5 opintokokonaisuudessa D ei ole mikään juridiikan kurssi eikä kohta etiikan pääsuuntia luokkien 6–9 kursissa etiikka ja hyvä elämä edellytä lukion filosofian kurssin kaltaista asian käsittelyä. Keskeisten sisältöalueiden laajahkon avaamisen merkitys on siinä, että opettajat ja muut opetussuunnitelman laatimiseen ja toteuttamiseen osallistuvat tahot hahmottaisivat sen erittäin laajan oppimisen alueen, jonka elämäntietämystieto oppiaineena sisältää. Siten voidaan helpommin välttää tyhjäkäynnin luonteisia oppitunteja ja huonoja oppimistuloksia.

Opetussuunnitelman laadinnassa ja erityisesti jokapäiväisessä opetuksessa on ratkaisevan tärkeä muistaa, että olennaisin ulottuvuus opetuksessa määrittyy tavoitteista. Vaikka sisällöt teemojen ja opintokokonaisuuksien osalta jaettaisiin kahteen ulottuvuuteen, ratkaisevin on kuitenkin kolmas ulottuvuus, joka määrittää koko sisältöaluetta: tavoitteet ja arviointi. Tästä näkökulmasta on hyvä huomata, että tavoitteiden kohdista vain katsomuksellinen sivistys voidaan kohdallaisen pitkälle ymmärtää tiedollisena. Tavoitteiden painopiste ei ole tiedollinen. Se on oppilaan omassa kehityksessä: hänen identiteettinsä, elämäntietämystietämyksensä, arvostelukykynsä, eettisen osaamisensa ja moraalisen vastuunsa kehittymisessä. Näiden tavoitteiden saavuttamiseksi elämäntietämystiedolle ominainen dialoginen pedagogiikka, joka painottaa oppilaan omia näkemyksiä ja työmuotona keskustelua, on välttämätön eikä saa jäädä sisältöjen läpikäymisen jalkoihin.